

Předmět zájmu sociologie

- Sociální reprodukce a transformace
- Sociální interakce, jednání vztahy
- Moc a vztahy závislosti
- Otázky svobody, determinace a přirozenosti, pravdy, ideologií, kolektivních idejí
- Globální společenské procesy

Kontext vzniku sociologie

- Osvícenství - vědění jako předpoklad sebeurčení „nového člověka“
- Francouzská revoluce
- Průmyslová revoluce: generalizace trhu (půda, práce tržními komoditami), industrializace, urbanizace

Tradiční versus moderní společnost

- Pevně daná hierarchická struktura společnosti
- Legitimizace řádu světa - náboženství
- Nízká míra prostorové mobility
- Nízká míra dělby práce
- Propustná struktura společnosti
- Legitimizace řádu světa - věda
- Vysoká míra prostorové mobility
- Vysoká míra dělby práce

Vznik sociologie

August Comte (1789 – 1857) - zakladatel

- Pozitivismus

- požadavek studovat reálné a zkušeností ověřitelné skutečnosti
- přepoklad logicky organizované objektivní reality, kterou můžeme skrze vědu dobře a ještě lépe poznat; je možné nalézt nezvratnou pravdu, naše poznání umožní předvídatelnost a tudíž možnost napravit problémy
- věda = jediný prostředek poznání

Význam sociologie

- Nejkomplexnější a nejvýznamnější věda - společnost je fenoménem, který je možné vědecky zkoumat; pozorovat a logicky a racionálně vysvětlit, stejně jako je možné takto uchopit svět přírody prostřednictvím fyziky nebo biologie, chemie
- Náhrada náboženství
- Prostředek k pozitivní reorganizaci společnosti, racionální organizaci výroby a přispět k funkčnímu uspořádání sociální struktury, kterou by řídili společenští vědci (plnili by funkci kněží)
- Schopnost vědět, ale i předvídat

Sociální darwinismus

- 1858 publikuje Charles Darwin dílo „O původu druhů“
- Idea evoluce spojená s přesvědčením, že silnější přežívá velmi silně ovlivnila sociální vědy a chápání vývoje a změn společnosti – nutný rozvoj společnosti ke složitějším formám organizace
- Postup k industrializované společnosti byla chápán jako evoluce progresivnějších forem společností – důsledek – evropocentrismu a výkladu odlišností v termínech evolučních – silně hodnotově zatížených

Problém objektivit

- Nároky pozitivismu – zpochybnění - **může vůbec vědec být objektivní tak, jak to předpokládá pozitivistický ideál**
- Subjektivita vs. objektivita – naše zkušenost nese nevyhnutelnou stopu subjektivity a objektivita představuje snahu dostat se za individuální pohled
- Skepse vůči objektivitě souvisí s uznáním existence paradigmatického zakotvení, tj. určité perspektivy, z níž je chápána, poznávána a vykládána sociální realita
- Nejde o rezignaci na objektivitu – důraz na pozicionalitu – zakotvení vědění
- To, co bylo považováno za objektivní v západní sociální vědě byl ve skutečnosti výsledek shody primárně mezi bílými, muži, příslušníky střední třídy – odraz ve vztahu k jiným kulturním prostředím (mýtus stvoření x historie, atd.)

Vztah sociologie k přírodním vědám

- Může sociologie používat stejné metody jako přírodní vědy?
- Pozitivismus – ambice budovat sociologii po vzoru přírodních věd = přijetí metod přírodních věd a přemrštěný důraz na metodologii
- Pozitivní metoda jako podmínka uznání pozice sociologie jako plnoprávné akademické disciplíny

Specifický charakter předmětů zkoumání

- Přírodní vědy
- Příroda je informačně uzavřeným přirozeným systémem
- Společenské vědy
- Sociální realita je informačně otevřeným přirozeným systémem

Srovnání povahy zjištění v sociologii a v přírodních vědách

- Zjištění stochastického charakteru
- Nemožnost nebo obtížnost dospět k nalezení kauzálních vztahů
- Platnost závěrů pro prostředí, v němž probíhá zkoumání
- Zjištění deterministického charakteru
- Výpovědi o kauzálních vztazích
- Univerzální platnost

Důsledek odlišností v charakteru zjištění

- Problém vztahu přírodních a společenských věd – nerovnovážné uznání
- Sociologie
- podpora kritického myšlení
- produkce vědění – vědění jako nástroj změny

Sociologie versus zdravý rozum – jako konkurenční výkladový rámec sociální reality

- Sociologie:
 - Dodržování kritérií vědecké práce (viz výše); výsledky zkoumání otevřeny přezkoumání, zohledňuje protichůdné názory, případy zpochybňující určité závěry
 - Neomezený rozsah pole, z něhož čerpá sociologie materiál - propojuje osobní biografie s širšími sociálními procesy
 - Problematizuje důvěrně známé, rutinní, samozřejmé, oddůverňuje ho
- Zdravý rozum:
 - Omezen na vlastní žitý svět
 - Nezpochybňuje, neproblematizuje, potvrzuje sám sebe
 - Reprodukuje důvěrnou obeznámenost
 - Metodologická úskalí každodenního poznávání: nezaměřené pozorování, selektivní pozorování, nelogická argumentace (výjimka potvrzuje pravidlo)

Teorie vědy - Thomas Kuhn

- Koncept normální vědy: vědecká je práce zakotvena ve vědeckých zjištěních, která určitá vědecká komunita přijímá jako základ pro další praxi = obor, v němž komunita vědců přijímá shodné paradigma
- Věda je
- Specifická forma intelektuální činnosti s určitými kritérii způsoby práce:
- Systematické metody zkoumání
- Analýza dat
- Tvorba teorií na základě důkazů a logických argumentů

Věda jako pole produkce vědění

- Pole poznávání a zdroj vědění o realitě
- Významný mechanismus konstruování reality; má potenciál zvýznamňovat (určité) hodnoty a reprodukovat (určité) sociální praktiky

Paradigma

- Kumulované vědění, přijímané příklady aktuální vědecké praxe zahrnující teorie, koncepty, zákony, metody zjišťování a ověřování výsledků
- Vymezuje řešení a postupy, které jsou v dané vědecké disciplíně možné a legitimní
- Vymezuje také problémy, jimiž se věda zabývá

Význam paradigmatu

- Pohyb v rámci paradigmatu zajišťuje uznání vědce coby vědce
- Mohou ho přijmout za zaručené a nemusí ospravedlňovat všechny svoje kroky
- Vývoj ve vědě – kumulace nového poznání, vytvoření nového paradigmatu, který je v rozporu s předešlým = vědecká revoluce = nahrazení jednoho paradigmatu druhým (newtonovská – einsteinovská fyzika)
- Jeho obsah různý v různých vědních oborech
- Odlišné paradigmatické zakotvení s sebou nese také druh zkoumání, typ otázek, které si klademe, to, co se snažíme odhalit, stejně tak určuje, jaké koncepty považujeme za relevantní

Otázky usnadňující definovat paradigma

- **Otázka ontologická** – jaká je povaha reality
- **Otázka epistemologická** – jaká je povaha poznání a vztahů mezi tím, kdo poznává a co má být poznáno
- **Otázka metodologická** – jak má poznávající postupovat, aby získal požadované vědění a porozumění

Multiparadigmatická povaha sociologie

- V sociologii neexistuje univerzální paradigma, ale řada paradigmat existujících vedle sebe
- Ne jako projev nevědeckosti nebo metodologické nezpůsobilosti, ale důsledek jejího specifického charakteru
- Různé klasifikace paradigmatického dělení
- Konsensuální paradigma
- Konfliktní paradigma
- Interpretativní paradigma

Historické etapy v sociologii

- Klasická sociologie (do 30. let 20.st.)
- Moderní sociologie (30. – 70. léta 20. století – doba systémů velkých teorií a empirických výzkumů)
- Současná sociologie (od 70. let 20. století)

- **Klasikové sociologie**

Max Weber 1864 - 1920

- Zdůrazňuje význam smysluplného jednání; cílem sociologie je odhalení významu jednání, smyslu, záměru a motivu aktéra – cílem není hledání kauzálních vztahů
- Weberův přístup „verstehen“ = porozumění
- Nehodnotící věda - sociologie se nemá podílet na formulaci společenských cílů

Max Weber

- **Teorie moci**
- Weber zavádí pojem panství jako moc založenou na pocitu závaznosti vůči autoritě – panství jako legitimizovanou moc
- Tradiční
- Charismatické
- Legální
- **Teorie byrokracie**
- **Sociologie náboženství**
- **Procesy racionalizace a kapitalismus**

Ideální typ jako analytický nástroj

- Konceptuální model, v němž jsou koncentrovány podstatné charakteristiky sociálního fenoménu - nemá oporu v realitě
- Umožňuje orientaci v empirické látce a navzájem srovnávat fakta, procesy a sociální vztahy a události
- Konstrukce pojmů (ideálních typů) umožňuje poznání: umožňuje přechod od různotvárnosti a rozmanitosti empirických faktů a fenoménů, od kontingence pouhé empirické současnosti a následnosti jevů k teorii o těchto faktech a fenoménech
- Vytváření ideál typů má význam pro porovnávání s realitou
- Sociální realita se nevyznačuje objektivními zákonitostmi a opakovatelnostmi

Émile Durkheim 1858 - 1917

- Zastánce sociologismu – důraz na význam sociálního, struktur – podle Durkheima je skutečná pouze společnost, jedinci jsou abstrakce
- Společnost je skutečností „sui genesis“, tj. je neredukovatelná na žádné jiné jevy (tj. nelze ji chápat jako soubor jedinců); skládá se ze struktur – sociálních fakt, které existují mimo individuální vědomí a vykonávají na jednotlivce nátlak
- Sociální fakt jsou struktury a kulturní normy a hodnoty, které jsou vnější a mají “donucovací” charakter na aktéry
- Ze specifické povahy společnosti plyne nutnost pozitivistické metody jejího zkoumání – hlavní rys: zkoumá společenské jevy zvenku, protože jsou jednotlivci vnější
- Změna je důsledkem evoluce

Sebevražda

- Snaha odhalit sociální podmínky, které buď podporují nebo naopak nepodporují sebevražednost
- Pracoval s existujícími statistikami
 - Neseťvalost četností sebevražd – zjistil, že v obdobích politického zvratu 1848 se počet sebevražd výrazně zvýšil v případě sebevrahů = hypotéza o tom, že míra sebevražednosti souvisí s zvraty v sociální rovnováze, nebo jinak – sociální stabilita a vysoká míra integrace je ochranou proti sebevraždám
- Sebevraždy jsou produktem **anomie**

Georg Simmel 1858 - 1918

- Reprezentant formální sociologie
- Rozlišuje formu a obsah sociálních jevů. Zajímají ho jen obecné formy vztahů, které nejsou vázány časově ani prostorově – např. vztahy nadřízenosti a podřízenosti, nápodoby (móda), dělby práce
- Tyto formy lze nalézt v rozmanitých sociálních skupinách, lišících se cíli i významem
- Zásadní moment procesu modernizace – zabstraktnění světa, které se děje díky převážení peněžní ekonomiky
- Ambivalence modernity - modernita a její institucionální formy vědění (třeba administrativní) klasifikují lidi jako jednotlivce – tlačí aktéry k individualizace, na druhé se společnost snaží převálcovat individuum prostřednictvím nivelizující kultury
- Vlivy – teorie konfliktu a sociologie každodennosti

Karl Marx 1818-1883

- Filosofie dějin: určující faktor vývoje ve společnosti: materiální podmínky
- Dynamiku společenských vztahů, reprodukci a transformaci, určuje konflikt – snaha ovládat a nebýt v pozici ovládaného – hlavní typ konfliktu v modernitě – třídní boj
- Kritika kapitalismu – nerovná distribuce výrobních prostředků a výrobní síly

Odcizení a zbožní fetišismus

- Odcizení
 - lidé, jako tvůrci sociální reality ztrácejí kontrolu nad svým výtvorem a stávají se obětí sil, které uvedli do pohybu
 - stav spojený s pocitem vykořenění, bezmocnosti, izolovanosti a absurdity, cizosti vůči sobě sama, druhým, práci
 - později formulováno v užším smyslu, odcizení jako důsledek rozvinuté dělby práce, ztráta kontroly nad charakterem výroby a výsledky vlastní práce, součástí čehož je redukce sociální interakce redukována na výměnu věcí, zboží je nadáno společenskými významy, zbožím se stává i lidská práce = zbožní fetišismus

Sociologická paradigmata

Rozlišovací kritérium paradigmat – odpověď na základní otázky sociologie o reprodukci a transformaci společnosti:

- Jak je možný řád, stabilita?
- Jak je možná změna?

Konsensuální paradigma

- Předobraz v teorii společenské smlouvy – lidé se sdružují, protože to je pro ně výhodné
- Tendence k maximalizaci výhod z nutného soužití a minimalizaci třecích ploch
- Sociální řád je založen na konsensu ohledně základních hodnot – existují mnohé mechanismy, které to zajišťují – sociologie je má studovat a zabývat se jejich případnou nápravou

Strukturní funkcionalismus

- Společnost jako systém (metodologický holismus)
- Analogie – organismus
- Studium funkcí sociálních jevů, které funkce plní integrační roli

Talcott Parsons 1902-1979

- Společnosti jako sociální systémy (kulturní, sociální, osobnostní, behaviorálního organismu)
- Centrální význam: sdílené hodnoty orientující jednání členů s potřebami systému
- Kultura určuje závazné způsoby našeho jednání

Kritika strukturního funkcionalismu

- Důraz na faktory posilující integraci
- Neschopnost vysvětlit rozpory a konflikty, neschopnost vysvětlit sociální změnu
- Kulturní hodnoty a normy považuje za dané, jejich vznik neobjasňuje; neptá se, čím jsou to hodnoty
- Nadání společnosti vlastnostmi, které nemá

Rozšíření pojetí strukturního funkcionalismu

Robert K. Merton 1910-2003

- Teorie středního dosahu
- Dysfunkce – dezintegrační efekt, hrozba sociálnímu řádu
- Funkce latentní/manifestní
- Nezamýšlené důsledky záměrného sociálního jednání
- Sebenaplňující se proroctví

Konfliktní paradigma

- Kritická reakce na jednostrannost strukturního funkcionalismu
- Jakákoli forma společenského uspořádání vyhovuje pouze části společnosti
- Společnosti jsou vnitřně rozdělené, jsou zde přítomné protichůdné zájmy jednotlivců i skupin
- Charakteristickými rysy jsou mocenská nerovnost; donucení a nátlak
- Společenské uspořádání má výraznou tendenci ke změně

Charles Wright Mills 1919-1962

- Kritika idylického obrazu, který podle něj podává o společnosti funkcionalismus
- Kritika osvícenského předpokladu vzájemného doplňování rozumu a svobody = podmínkou pokroku je manipulace s přírodou i lidmi
- Problematizace smyslu prosperity
- Moderní společnost = dokonalé formy manipulace, všudypřítomný konzum, rozvětvené byrokratické organizace; lidé jsou radostnými roboty, svoboda je zátěží

Interpretativní paradigma

- Aspekty sociálního života, které jsou z makroperspektivy neviditelné
- Reakce na zdůrazňování společenské struktury a společnosti jako organismu nadaného lidskými vlastnostmi
- Východiska:
 - lidé jednají na základě významů, které přiřkládají realitě
 - významy jsou produktem sociální interakce probíhající mezi členy společnosti
 - významy nejsou stabilní, jsou neustále vyjednávány, redefinovány
 - společnost je výtvozem svých členů

Symbolický interakcionismus

- Aspekty sociálního života, které jsou pro makroperspektivy neviditelné
- vliv Georga Simmela
- **Charles Horton Cooley** - koncept zrcadlového já – člověk si buduje své mínění o sobě prostřednictvím pohlížení na sebe sama očima druhých
- Pro vytvoření osobnosti jsou zásadní **primární skupiny** – rodina, vrstevníci a sousedství
- **George Herbert Mead** - význam komunikace v sociálním životě – většina interakcí se podle něj točí podle vyjednávání sdíleného významu, což probíhá skrze užívání jazyka a jiných komunikačních nástrojů
- Socializace – vytváření sociálního já prostřednictvím učení se dívat se na sebe sama a hodnotit se z perspektivy druhého; **generalizovaný druhý** – vytvoření představy o tom, jak obvykle ostatní lidé chápou svět

Symbolický interakcionismus

- **Erving Goffman** – dramaturgická sociologie – metafora divadla
- **Harold Garfinkel** - etnometodologie
 - směr, který se nezabývá možnostmi vlivu sociálních struktur na lidské jednání – podle něj lidé neustále vytvářejí sociální struktury skrze své jednání a interakce a jsou sami sobě sociology – snaží se dát svému jednání význam
 - základní technikou etnometodologie je porušovat zažitá pravidla

Ideální typ sociologa

- Usiluje o soustavné porozumění; jde o porozumění pro porozumění
- Zjištění vkládá do přísně definovaného referenčního rámce (operace v tomto rámci podřízena určitým pravidlům důkazů, pracuje s přesnou terminologií)
- Metodologie mu není cílem, ale prostředkem
- Usiluje o hodnotovou neutralitu

Hodnotová neutralita ve vědě

- Otázka vědy: jak věci jsou a proč, nikoli, jak by měly být
- Vědeckým teoriím nepřísluší nastolovat hodnotové debaty – vědec není demagogem ani prorokem
- Naše závěry vždy musí odpovídat rámci, v němž se pohybujeme, korespondovat s významy, které jsou součástí naší definice reality

Sociologická imaginace

- Kritický styl myšlení – kritika jako nedůvěra, zpochybňování a problematizace zdánlivě samozřejmého, neproblematizovaného, přirozeného
- Nahlížení sociálních interakcí, vztahů, institucí, událostí z různých úhlů pohledu a odhalování nových významů v důvěrně známém, v rutinních praktikách